

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 2.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.2.14>

УДК 334.72:338.43]-043.86

R. M. Дмитренко,

к. е. н., старший викладач кафедри Адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, факультет Менеджменту та права,

Вінницький національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2461-5184>

ДЕРЖАВНІ ІННОВАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

R. Dmitrenko,

PhD, Senior Lecturer of the Department of Administrative Management and Alternative Energy Sources, Vinnytsia National Agrarian University

STATE INNOVATIVE MECHANISMS FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTREPRENEURSHIP

Розроблено інструментарій розвитку малого бізнесу в аграрній сфері (базисом якого послужив адаптований до українських умов зарубіжний досвід підтримки малого та середнього бізнесу), що передбачає поєднання механізмів державного регулювання та саморегулювання з боку учасників господарської діяльності в аграрній сфері, що включає заходи прямого та непрямого державного стимулювання інноваційної активності та діяльність спілок та асоціацій учасників аграрного ринку

(як саморегульованих організацій) у поєднанні з конкретизацією їхніх прав та повноважень.

Запропоновано напрями державної підтримки інтеграційної взаємодії підприємницьких структур, орієнтованих на виробництво сільськогосподарської продукції та її переробку, як спосіб розвитку малого агробізнесу на кооперативній основі, що дозволить більш якісно і стабільно здійснювати переробні, збутові та інфраструктурні функції в рамках аграрного сектору (орієнтована на диференційовану державну участь у реалізації інтеграційних процесів як центр інтеграції, інформаційно-консультаційного та фінансово-адміністративного сприяння).

Розроблено механізм державного сприяння розвитку сімейного підприємництва, орієнтований на формування інституційних умов для активізації процесів створення сімейних підприємств в аграрній сфері та вдосконалення механізмів підтримки діючих сімейних фермерських господарств, необхідність якого обумовлена широким поширенням у сучасній Україні особистих селянських господарств, що, з одного боку, виступає проявом проблем сільської зайнятості населення, з другого - у разі ефективної державної підтримки може бути базисом для масової якісної трансформації особистого підсобного господарства у фермерське сімейне підприємство як перспективну форму здійснення підприємницької діяльності в аграрній сфері.

Виділено специфічні особливості підприємницької діяльності малих структур в аграрній сфері (висока соціальна значимість продукції, ключова роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни, високі ризики здійснення підприємницької діяльності, недостатність земельних ресурсів та недосконалість механізмів доступу до них, сезонність та необхідність швидкої реалізації продукції). Виявлено фактори, що детермінують розвиток малого агробізнесу в сучасній Україні (загальні - недосконалість державного регулювання, високі відсоткові ставки за кредитами, адміністративні бар'єри та корупція чиновників, нестабільність соціально-економічної ситуації, що підвищує ризики ведення підприємницької діяльності; специфічні - диспаритет цін на продукцію виробників; відсутність ринкової, транспортної та соціальної інфраструктури; демографічні та кадрові проблеми).

Це дозволило обґрунтувати необхідність удосконалення механізмів державної підтримки та пошуку нових шляхів розвитку цих структур у сучасних умовах господарювання.

A toolkit for the development of small businesses in the agricultural sector has been developed (based on foreign experience in supporting small and medium-sized businesses adapted to Ukrainian conditions), which provides for a combination of mechanisms for state regulation and self-regulation by participants in economic activity in the agricultural sector, which includes measures for direct and indirect state stimulation of innovative activity and the activities of unions and associations of agricultural market participants (as self-regulated organizations) in combination with the specification of their rights and powers.

Directions for state support for the integration interaction of business structures focused on the production of agricultural products and its processing have been proposed as a way to develop small agribusiness on a cooperative basis, which will allow for more qualitative and stable implementation of processing, marketing and infrastructure functions within the agricultural sector (oriented on differentiated state participation in the implementation of integration processes as a center for integration, information and consulting, and financial and administrative assistance).

A mechanism for state support for the development of family entrepreneurship has been developed, focused on the formation of institutional conditions for the activation of the processes of creating family enterprises in the agricultural sector and improving the mechanisms for supporting existing family farms, the need for which is due to the widespread distribution of personal peasant farms in modern Ukraine, which, on the one hand, is a manifestation of the problems of rural employment of the population, on the other - in the case of effective state support, can be the basis for a mass qualitative transformation of personal subsidiary farms into family farming as a promising form of entrepreneurial activity in the agricultural sector.

Specific features of the entrepreneurial activity of small structures in the agricultural sector are highlighted (high social significance of products, key role in ensuring the country's food security, high risks of entrepreneurial activity, lack of land resources and imperfect mechanisms for accessing them, seasonality and the need for quick sales of

products). Factors determining the development of small agribusiness in modern Ukraine are identified (general - imperfect state regulation, high interest rates on loans, administrative barriers and corruption of officials, instability of the socio-economic situation, which increases the risks of conducting entrepreneurial activity; specific - disparity in prices for producers' products; lack of market, transport and social infrastructure; demographic and personnel problems). This made it possible to substantiate the need to improve state support mechanisms and find new ways to develop these structures in modern economic conditions.

Ключові слова: *державні інноваційні механізми, розвиток аграрного підприємництва.*

Keywords: *state innovation mechanisms, development of agrarian entrepreneurship.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Актуальність теми дослідження визначається переходом української економіки на інноваційний тип розвитку, що пов'язано з якісним удосконаленням інституційної структури ринкового господарства. Переважна більшість інновацій реалізується підприємницькими структурами, важливе місце серед яких займає малий бізнес. Забезпечення умов його інтенсивного зростання вимагає впровадження нових технологій, вдосконалення економічних відносин між аграрними виробниками продукції, переробними підприємствами, суб'єктами оптово-роздрібною торгівлі, сферою послуг, формування державної політики, орієнтованої на підтримку підприємницької діяльності, що визначає результативність проведених реформ і трансформаційних процесів в українській економіці.

Малий бізнес як форма реалізації ініціативи та активності, інтенсивного інноваційного розвитку не може ефективно функціонувати у ринковому просторі без включення його до загальної системи світогосподарських зв'язків. Поряд із позитивними тенденціями розвитку, такими як збільшення обсягів виробництва

продукції (робіт, послуг), формуванням конкурентного середовища, існують фактори, що стримують процес ефективного формування. У сучасних умовах це викликано загальною економічною нестабільністю, недосконалістю податкової системи та законодавчої бази, що потребує особливого осмислення ситуації, що склалася.

Напрямок дослідження обумовлений потребою підприємств аграрного малого підприємництва в науково-методичних матеріалах господарювання, необхідністю в теоретичному аспекті осмислити місце, методи та форми ведення діяльності суб'єктів в умовах ринкової економіки, сформуванню концепцію розвитку малого бізнесу. Вирішення завдань, пов'язаних з функціонуванням аграрного сектора відіграє важливу роль, оскільки його ефективний розвиток має велике політичне та соціально-економічне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз літературних джерел показав, що роль інноваційної діяльності у досягненні конкурентних переваг більшості підприємств в умовах ринку досліджено недостатньо глибоко та фрагментарно. Немає загальноприйнятих визначень цих категорій, не з'ясовано їх зміст і структура стосовно нових умов розвитку, у зв'язку з чим можна дійти невтішного висновку, що концепція конкурентно-інноваційної стратегії підприємницьких структур перебуває в стадії формування. Питання, пов'язані з дослідженням методологічних та інструктивних матеріалів з проблем інноваційних проектів останнім часом посіли гідне місце у роботах вчених М. Беста, П. Друкера, М. Кастельса, А. Маршалла, Е. Тоффлера, Б. Харрісона, Й. Шумпетера та ін.

Оцінюючи внесок вчених, отримані ними результати, водночас доводиться констатувати, що ступінь розробленості проблеми активізації державних інноваційних механізмів діяльності та підвищення конкурентоспроможності підприємств малої сфери бізнесу видається явно недостатнім.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Провести аналіз та визначити напрями удосконалення державних інноваційних механізмів розвитку малого аграрного підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Інноваційне підприємництво можна визначити як особливий вид економічної активності, який заснований на самостійній ініціативі, відповідальності та новаторській ідеї. Цей сектор характеризується обов'язковою наявністю інноваційного моменту, під яким розуміється виробництво нового товару, зміна профілю діяльності, заснування нового підприємства, нова система управління виробництвом, якістю, впровадження нових методів організації виробництва чи нових технологій.

Теоретичні дослідження [1, 2, 3] показали, що в залежності від умов, що склалися, домінуючі фактори ефективного розвитку підприємницького сектора можуть бути різні. У сучасній літературі акцентується увага передусім на індикатори соціально-економічного характеру, проте вважаємо, що далеко не останню роль відіграють засоби впливу підприємця на споживача. У тому взаємовідносінах перший належить до категорії активного суб'єкта, а споживачеві властива, передусім, пасивна роль. Усе те, що є предметом його діяльності, має право на реалізацію лише у разі позитивної експертної оцінки споживача. Така оцінка здійснюється споживачем і виступає, як готовність останнього придбати той чи інший товар. Це особлива інноваційна форма виробництва, яка у відповідних історичних та соціально-економічних умовах стає переважаючою, що забезпечує всьому суспільному відтворенню необхідну динаміку. Це особливий вид бізнесу. Його метою є отримання прибутку взагалі, а надприбутки, тобто. підприємницького доходу, розвиток якого можливий лише за наявності необхідних суб'єктів такого роду діяльності. Ці суб'єкти і уможливають розвиток ринкових відносин. Таким чином, по-перше, підприємництво – це категорія ринкової економіки, її породження; по-друге, підприємництво - необхідний і рівноправний фактор ринкової економіки (поряд із

землею, капіталом і працею), що виконує притаманні тільки йому специфічні функції організації виробничої діяльності та отримує відповідний дохід; по-третє, прагнучи максимізації прибутку, підприємець діє у межах певної інституційної моделі, «правил гри», які визначає держава.

Одним із напрямів збільшення конкурентоспроможності агропродовольчої системи, її стійкості та економічної значимості є інноваційна модернізація, перетворення галузі на сучасний, ефективний та наукомісткий сектор народного господарства. Разом з тим, процес інноваційного переходу аграрної сфери ускладнений через специфіку сільського господарства як виду підприємницької діяльності, певної унікальності природних умов господарювання; діяльності в різних регіонах і, отже, обтяжений проблемами запозичення інновацій та тривалістю термінів окупності інноваційних проєктів у галузі. Але вище наведеним причинам у фінансуванні аграрних інновацій особливе значення повинні мати державні інвестиції, обсяг яких скорочується внаслідок політизації економічних проблем агропродовольчої системи, існуючих спотворень ринку продовольства, а також глобалізації інформаційного та високотехнологічного ринків, що сприяють відтоку капіталів із первинного сектора господарства.

Впровадження інновацій потребує більшої політичної підтримки аграрної системи, особливо для фінансування суспільних благ. Допомогти найбільш ефективним способом домагатися додаткового державного фінансування, а для виробників - здійснювати спільне фінансування, може формування корпорацій із виробників та агробізнесу навколо певних товарів чи вартісних ланцюжків.

Необхідні також інституційні реформи, щоб зробити інвестування у впровадження агроінновацій більш привабливим та ефективним. У системі заходів, вкладених у подолання негативних тенденцій у національній економіці, мала форма бізнесу набуває соціального значення, оскільки сприяють підвищенню ділової активності і забезпечення зайнятості населення. Вітчизняна та міжнародна практика вказує на те, що малі підприємства є активними інститутами створення нових

робочих місць та залучення нових робочих рук. Видається, що функціональні характеристики малого бізнесу прийняті як сутнісні, тим часом інституційний дефіцит у розвитку аграрного підприємництва, що передбачає концепцію підвищення ефективності економіки. Таким чином, можуть бути пов'язані шляхи вирішення проблем регіонів на базі розвитку аграрного сектору, зміст та спрямованість яких залежить від територіальних особливостей.

Факторами, які стримують розвиток малого підприємництва України, є високе податкове навантаження і мінливість податкової системи. Тому основними напрямками державної підтримки цього сектора економіки мають бути, по-перше, надання спеціальних пільг для малого бізнесу в рамках загальних податкових законів, по-друге, розробка самостійної правової бази, яка визначає, зокрема, особливий порядок оподаткування малих підприємств.

Дослідження організаційних структур та механізмів управління малим підприємництвом у розвинених країнах дозволяє виявити спільні риси, що є в цих країнах. Вони можуть бути використані в практиці управління його розвитком в Україні.

До них відносяться:

1. Наявність спеціальних правових актів, що визначають цілі державної політики, що регулюють весь комплекс питань підтримки підприємницької діяльності, включаючи встановлені завдання функцій органів управління та механізмів їх реалізації.

2. Розробка та реалізація системи державних програм сприяння та підтримки.

3. Поєднання непрямих та прямих заходів підтримки, спрямованих на створення загальних сприятливих умов для розвитку підприємницької активності.

4. Виділення асигнувань та реалізацію програм підтримки з бюджетів різних установ, використання стимулювання шляхом податкових інструментів, створення спеціалізованих фінансових, кредитних, страхових та інвестиційних інститутів, застосування різноманітних форм та методів фінансування, заохочення приватних

кредитів та інвестицій у сферу малого підприємництва шляхом державних гарантій страхування.

5. Наявність розвиненої системи спеціалізованих урядових установ та організацій з державним чи змішаним капіталом, що забезпечують скоординоване виконання всього комплексу завдань у сфері підтримки.

6. Раціональний розподіл функцій між центральними, регіональними та місцевими органами виконавчої влади з широким делегуванням повноважень місцевим органам.

Сучасна динаміка галузевої структури малого підприємництва свідчать про її нестабільність, що є результатом неефективного функціонування системи державної підтримки досліджуваного сектора підприємництва, недостатнього використання державних інструментів координації діяльності малих підприємств на основі створення умов залучення суб'єктів господарювання в окремі галузі, стихійного характеру вибору напряму основний вид діяльності.

Малі підприємницькі структури в аграрній сфері, поряд із загальними складнощами, характерними для малого бізнесу в українській економіці, зазнають впливу додаткових ризиків, зумовлених специфікою їх діяльності, у тому числі: природно-кліматичною нестабільністю, сезонністю, залежністю від промисловості та цін на паливно-мастильні матеріали. У цьому стійкість сільськогосподарського виробництва нижче, ніж у інших галузях, що визначає наявність високого рівня підприємницьких ризиків у галузі. Тривалий виробничий цикл не дозволяє малим підприємницьким структурам в аграрній сфері гнучко реагувати зміну цін. Крім того, сезонність виробництва в поєднанні з необхідністю швидкої реалізації (у разі продукції, що швидко псується) веде до загострення конкурентної боротьби і, як наслідок, до зниження цін на продукцію в період її активного припливу на ринок.

Відповідно, підприємницька діяльність в аграрній сфері має свої специфічні особливості, що потребують адекватних механізмів державного регулювання:

- висока соціальна значущість продукції;

- ключова роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни;
- високі ризики провадження підприємницької діяльності;
- недостатність земельних ресурсів та недосконалість механізмів доступу до них;
- сезонність та необхідність швидкої реалізації продукції.

Однак агробізнесу, як і будь-якому іншому виду підприємницької діяльності, притаманні і загальні проблеми, характерні для всіх малих підприємницьких структур: недосконалість державного регулювання, високі ставки за кредитами, адміністративні бар'єри та корупція чиновників, нестабільність соціально-економічної ситуації, що підвищує ризики ведення підприємницької діяльності. Більше того, в Україні, на відміну від більшості розвинених країн, не дотримується пріоритету аграрної сфери, що в поєднанні з диспаритетом цін на промислову та сільськогосподарську продукцію веде до відтоку інвестицій та перепрофілювання підприємницьких структур.

Таким чином, у якості специфічних факторів, що детермінують розвиток малого агробізнесу в сучасній Україні, можна виділити: диспаритет цін на продукцію сільськогосподарських та промислових виробників; відсутність ринкової, транспортної та соціальної інфраструктури; демографічні та кадрові проблеми.

Реалізована нині державна підтримка мало надає стимулюючого впливу на збільшення виробництва продукції і підвищення її конкурентоспроможності. Інституційні проблеми української економіки в аграрній сфері навряд чи можливо звести лише до економічних, оскільки проблеми аграрного сектору нерозривно пов'язані з питаннями розвитку сільських територій загалом.

Відповідно, можна виділити низку інституційних проблем, що визначають негативні тенденції у розвитку аграрної сфери:

1. Соціально-демографічні:

- скорочення чисельності сільського населення;
- старіння сільського населення;
- відсутність якісної соціальної інфраструктури;

- проблеми у сфері зайнятості;
- високий рівень бідності.

2. Технологічні:

- високий рівень зносу основних фондів;
- відсутність транспортної та ремонтної інфраструктури.

3. Адміністративно-правові:

- низька ефективність реалізованих заходів державної підтримки.

Аналіз даних проблем дозволяє виділити ключові орієнтири вдосконалення державної політики розвитку сільських територій: удосконалення інституційного середовища щодо закріплення та захисту прав власності; покращення умов життя як необхідна умова збереження та розвитку людського капіталу, подолання загальної урбанізації; диверсифікація економіки та підвищення конкурентоспроможності продукції.

Однак досягнення цих цілей має базуватися на реальній економічній основі, формування якої визначається розвитком підприємницької діяльності на селі, а відповідно, одним із базових елементів державної політики в аграрній сфері мають бути заходи підтримки малого агробізнесу та різних форм його інтеграції.

У свою чергу, відновлення та забезпечення сталого розвитку підприємств малого бізнесу в аграрній сфері у сучасних умовах є пріоритетним загальнонаціональним завданням. Державна підтримка створює умови у розвиток дуже незначної групи сільгоспвиробників. Причина цього - неефективне регулювання, передусім державного рівня, у якому формуються пріоритети аграрної політики. Можливості регіонального бюджету надто малі, щоб суттєво змінити ситуацію. Очевидною є необхідність вжиття державою невідкладних заходів, спрямованих на стабілізацію та стійке зростання сільської економіки, підвищення рівня та якості життя населення, зниження масштабів бідності.

Можна відзначити, що для розвитку малого агробізнесу в сучасній Україні необхідно сформулювати цілісну концепцію розвитку сільських територій, у тому числі

за допомогою побудови та комплексного використання організаційно-економічного та правового інструментарію підтримки малого бізнесу в аграрній сфері.

У якості найважливіших чинників, що визначають необхідність інтеграції малих підприємницьких структур та (або) їх концентрації навколо великих переробних виробництв, виступають: низький рівень матеріально-технічного забезпечення процесу сільгоспвиробництва в малих структурах, висока фондомісткість виробництва; брак власних фінансових засобів, необхідність швидкої реалізації продукції, що швидко псується, сезонність вироблених робіт і виробленої продукції, низький рівень розвитку ринкової інфраструктури; необхідність впровадження інноваційних розробок.

У цьому контексті завдання держави полягає в тому, щоб стимулювати, насамперед розвиток ринкової інфраструктури, яка дозволить підприємницьким структурам:

- сформувати власну роздрібну мережу для реалізації продукції;
- удосконалити механізми реалізації продукції посередникам та заготівельним компаніям;
- здійснювати оптовий продаж аграрної продукції.

Державна підтримка та стимулювання інтеграційних взаємозв'язків може бути реалізована за трьома напрямками: інформаційно-консультаційні послуги, механізми фінансового та адміністративного стимулювання (пільгові умови кредитування для інтегрованих структур, спрощені механізми доступу до земельних ресурсів), інтеграційний напрямок.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Державна підтримка має бути спрямована на вирішення наступних завдань: формування умов для початку процесу інтеграції; створення умов для трансформації малого бізнесу на середній за рахунок використання переваг діяльності в рамках інтегрованої структури; забезпечення конкурентоспроможності та динамічності українського підприємництва.

Для розвитку сімейного підприємництва як перспективної форми агробізнесу необхідне вирішення трьох завдань: формування інституційних умов для активізації процесів створення сімейних підприємств в аграрній сфері, удосконалення механізмів підтримки фермерських господарств, що діють, та залучення сімейного підприємництва до виконання державних замовлень в аграрній сфері.

Література

1. Дудник О.В. Інвестиційні стратегії підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Економіка АПК. 2016. № 5. С. 79–86.
2. Захарченко В.І., Балахонова О.В. Обґрунтування побудови механізму управління інноваційним розвитком регіону. Інноваційна економіка. 2016. № 7–8. С. 86–90.
3. Зоргач А.М. Формування результативної системи управління інноваційно-інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств. Економіка АПК. 2015. № 8. С. 6.

References

1. Dudnyk, O. V., (2016), “Investment strategies for augmentation of the efficiency of resources potential of agrarian enterprises”, *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 79–86.
2. Zakharchenko, V. I. and Balakhonova, O. V., (2016), “Ground of construction mechanism of region management innovative development”, *Innovatsiina ekonomika*, vol. 7–8, pp. 86–90.
3. Zorhach, A. M., (2015), “Formation of the efficient system of administration of innovative and investment activity of agricultural enterprises”, *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 65–72.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2025 р.